

ETICKÉ ASPEKTY PRI OŠETROVANÍ CHORÝCH NA DIALYZAČNÝCH PRACOVISKÁCH

PhDr. Andrea Krkošková

Základné pojmy a princípy medicínskej etiky

Morálka – hodnotenie a usmernenie konania (správania) človeka v dimenziách „dobré“ (správne) – „zlé“ (nesprávne), význam svedomia

Medicínska etika – ako etika profesionálna je posudzovaná na základe cieľa, prostriedkov a výsledkov preventívnej, diagnostickej a liečebnej starostlivosti.

ETIKA

- Je filozofická náuka o mravnosti. Rieši otázky o podstate a konaní mravného dobra (resp. zla), a to z hľadiska jednotlivého človeka ako aj ľudskej spoločnosti.
- Ako filozofická náuka je interdisciplinárna a má prepojenie na rôzne vedné odbory.

Deskriptívna etika

- Predstavuje opis a hodnotenie praktického správania sa ľudí v danom prostredí, v sociálnej, etnickej skupine, a pod., s prihliadaním na konkrétnu situáciu ich života (napr. ekonomickú, sociálnu, náboženskú a pod.)

Normatívna etika

- Predstavuje súbor pravidiel (noriem) a teórií o hodnotení ľudského správania. Etické teórie v podstate tvoria a objasňujú systém základných a odvodených morálnych pravidiel.
- Pomocou týchto noriem hodnotíme a zatriedujeme konané skutky, správanie ľudí na eticky správne a nesprávne.

Aplikovaná normatívna etika

- Používa sa pre vedecký systém noriem správania sa.
- Pojem aplikácia sa vzťahuje na mnohostranné využitie etických teórií a analytických metód v rôznych životných prejavoch človeka a jeho činnosti.

Profesionálna etika

- Sa zaoberá etickou problematikou špecifickou pre dané povolanie, odbor, špecializáciu. Preto hovoríme osobitne o etike zdravotníckeho alebo sociálneho pracovníka.

Laická etika

- Vychádza zásadne z prameňov prirodzeného poznania.
- Z tohto zdroja vystupujú etické postoje jednotlivca i spoločnosti voči sebe samému, voči rodine, národu, svetu.

Teologická etika

- Sa odvoláva popri prirodzenom poznaní i na poznanie nadprirodzené (zjavenie).

Predmet etiky

- Je skúmanie a hodnotenie činností človeka, či koná morálne dobro alebo morálne zlo.
- *Morálne dobro* – je vedomé a dobrovoľné konanie, ktoré podporuje pozitívne vývoj človeka a funkciu ľudskej spoločnosti.
- *Morálne zlo* - je vedomé a dobrovoľné konanie v opačnom zmysle, najčastejšie v dôsledku nedostatočného chápania a cítenia morálnej zodpovednosti, záväznosti a spravodlivosti.

Kritérium etiky

- Je prirodzený mravný zákon daný človeku v jeho prirodzenosti a prostredníctvom rodičov, prípadne danej ľudskej spoločnosti.
- Ľudské konanie je vedomé a slobodné. Človek je za svoje konanie zodpovedný.
- Vrcholom prirodzeného mravného konania je plnenie pravidiel, zákonov a morálnych noriem ľudskej spoločnosti.

- BIOETIKA – predstavuje filozofickú náuku o podstate a konaní dobra pre človeka a pre celú prírodu.
- MEDICÍNSKA ETIKA – hovorí o konaní dobra pre človeka so zvláštnym zameraním na ochranu jeho života a zdravia.
- LEKÁRSKA DEONTOLÓGIA – je náuka o morálnych vzťahoch, konaní a zodpovednosti lekára voči sebe, pacientovi, kolegom i danej spoločnosti.

Základné princípy medicínskej etiky

- 1. *Prospešnosť (beneficiencia)*, ktorá predpokladá konanie maximálneho dobra pre konkrétneho človeka, pacienta, a to počas jeho zdravia, ako i počas choroby.
- 2. *Neškodnosť (non- maleficiencia)*, ktorá žiada vylúčenie akéhokoľvek úmyselného i neúmyselného poškodenia alebo ublíženia. Pravidlo „Nihil – nocere – nikdy neškodiť“.

- 3. *Autonómia (svojbytnosť)* znamená rešpektovanie pacienta ako ľudskej bytosti v jej sférach telesných, duševných, sociálnych a duchovných. Autonómia pacienta znamená tiež spolurozhodovanie pacienta o sebe a svojich záležitostiach.
- 4. *Spravodlivosť (justice)* žiada nerobiť rozdiely medzi pacientami a poskytovanie zdravotníckej starostlivosti a sociálnej pomoci každému, kto ju potrebuje bez akejkoľvek diskriminácie.

- K týmto princípom sa ešte pridáva tzv. Informovaný súhlas.
- *Informovaný súhlas* – znamená vykonávanie diagnostických a liečebných úkonov pacientovi zásadne len s jeho slobodným súhlasom, po predchádzajúcej primeranej informácii.
- Súhlas pacienta s nevyhnutnou liečbou sa predpokladá v stavoch ohrozenia života (bezvedomie, šok), aj keď ho vtedy nemôže aktívne prejaviť.

Autonómia pacienta

- Ako základný princíp medicínskej etiky do istej miery obmedzuje jednoznačne dominantné postavenie lekára voči pacientovi.
- Autonómia pacienta ako etický princíp predpokladá partnerský vzťah a spoluprácu zdravotníka a pacienta.

Etické požiadavky zdravotníckeho pracovníka

- *A. Telesný fond* pracovníka musí zodpovedať funkčnému zaťaženiu. Je povinný myslieť aj na seba a starať sa o svoje zdravie. Jeho zovňajšok by mal byť primeraný jeho stavu a poslaniu.
- *B. Duševná hygiena*
- - pracovník by mal byť duševne zdravý – podľa hodnotenia druhými.

- - mal by sa vyhýbať konfliktným situáciám. Ak sa v nich ocitne, mal by mať určitý psychický a duchovný potenciál na ich zvládnutie, aby osobné konflikty neprenášal na pracovisko.
- - pracovník by mal udržiavať rovnováhu medzi jedincom a prostredím.
- - mal by sa vyhýbať nadmernému požívaniu alkoholu, nefajčiť a lieky užívať len v prípade choroby a jej prevencie.

- *C. Odborná úroveň*, ktorá by sa mala doplňovať sústavným celoživotným štúdiom.
- *D. Prosociálnosť*, ktorá prejavuje:
 - - sústrediť sa na pomoc ľuďom bez rozdielu.
 - - prejaviť súcit s tými, čo majú trvalé telesné a duševné ťažkosti
 - - vedieť sa obetovať pre iných
 - - nezávidieť úspechy iným.

- E. *Empatiu* – schopnosť vcítiť sa do problémov iných, hlavne svojich pacientov a najbližších spolupracovníkov.
- F. *Solidárnosť* s chorými a jeho pomoc s odkázanými a príbuznými.
- G. *Zodpovednosť* voči chorým, na pomoc s odkázaným i spoločnosti.

- H. *Svedomie* – je najvlastnejší vnútorný hodnotiaci cit mysliaceho človeka voči tomu čo koná, konal a bude či mal konať.
- - z iného hľadiska sa chápe svedomie ako vnútorný hlas, daný každému človeku Stvoriteľom na rozlíšenie dobrého od zlého.
- - pracovník by vo svedomí mal mať zvlášť zakódovanú požiadavku ochrany a dôstojnosti života a zdravia človeka.

- CH. *Sebavedomie* človeka sa zakladá na vedomí o vlastnom „ja“. Zdravé sebavedomie dodáva odvahu na vykonávanie nášho povolania a presadenie sa, na obhájenie našej práce a myslenia.
- - musí byť založené na správnom hodnotení seba samého, ako aj na hodnotení od iných.

- I. *Komunikatívnosť* najmä s chorými a s ich príbuznými. Nadviazanie kontaktu vedie k postupnému narastaniu informovanosti o stave chorého.
- J. *Sympatia* je dôležitá. Jeho zjav, oblečenie, chovanie sa, ale i ostatné vyššie uvedené vlastnosti tak dôležité pre našu prácu.
- K. *Stavovské cnosti*: bezúhonnosť, stavovská česť, mlčanlivosť, poctivosť, pravdovravnosť, usilovnosť, dochvíľnosť, ochota, nezištnosť, zhovievavosť, veľkorysosť, trpezlivosť, obetavosť.

Etické problémy v dialyzačnej liečbe

- Dnešné humanistické pravidlá etiky možno zhrnúť do 3 základných princípov:
 - - princíp nepoškodenia (nezabiješ)
 - - princíp pomoci (pomôžeš inému, hlavne slabým a chorým)
 - - princíp uznania a podriadenia sa týmto pravidlám.

- V oblasti dialyzačnej liečby dochádza k dvom hlavným rozporom medzi požiadavkami etiky a konaním lekára.
- A. Poskytnutie pomoci (liečby) v podmienkach obmedzených ekonomických možností.
- B. Rozpor medzi druhým a prvým princípom, t.j. keď poskytnutie liečby a udržovanie života (princíp pomoci) vedie k takým výrazným odchýlkam od „normálneho“ života, že sa stáva zdrojom útrap (porušenie princípu nepoškodenia).

- Ad A. Pri poskytovaní dialyzačnej liečby sa vo väčšine zemí sveta stretávame so selekciou pacientov v dôsledku nedostatočnej kapacity.
- Sú vypracované kontraindikácie dialyzačnej liečby, pri ktorých sa dialýza nemôže alebo nemusí uskutočniť.
- Okrem medicínskych kritérií sa dostáva lekár do morálnych rozporov pri posudzovaní dvoch rovnakých pacientov. Z uvedeného vyplýva, že pacient žiada pomoc, lekár ju chce poskytnúť, ale nemôže.

- Pri akútnej dialyzačnej liečbe sa táto problematika nevyskytuje, pretože sa zásadne poskytuje liečba všetkým, ktorí ju potrebujú. Vyňatí sú len pacienti so skutočnými medicínskymi kontraindikáciami, ako je napr. šokový stav, nemožnosť cievneho prístupu, viacorgánové zlyhanie a pod.
- S dostatkom dialyzačnej kapacity sa stretávame s druhým morálnym problémom, a to je poskytnutie pomoci – udržanie života s dialýzou ale za cenu značných obmedzení

- v telesnom, psychickom, pracovnom, rodinnom i sexuálnom živote pacienta, ktoré sa môžu stať tak výraznými, že znamenajú útrapy a tým vlastne určité poškodenia pacienta.
- Ad. B. Život pacienta v chronickej dialyzačnej liečbe prináša so sebou celý rad obmedzení.

- Vyplýva to z liečby, ktorá trvá 4 – 5 hod 3 x týždenne. Znamená to časové straty, vo väčšine prípadov práceneschopnosť, cestovanie do strediska, bolestivé vpichy do a – v fistuly.
- Zníženie zárobku predstavuje aj ohrozenie zabezpečenia pacienta a jeho rodiny.

- *Morálne problémy sa vyskytujú v dvoch oblastiach:*
- - U pacientov, ktorých adaptácia nie je dobrá, ktorí nespolupracujú, ktorí pociťujú obmedzenia života ako trýzeň a nedokážu sa zmieriť so svojim osudom. V ich očiach sa lekár stáva skôr stelesnením a zdrojom utrpenia, skôr škodcom ako pomocníkom. Prejavuje sa to často konfliktami, lekár a sestra dokážu stále ťažšie presvedčiť pacienta, že mu chcú dobre, keď jemu je zle. Niektorí pacienti sa dostávajú do ťažkých depresí s nebezpečím suicída.

- - U pacientov s komplikáciami, hlavne bolestivými alebo vedúcimi k ďalším obmedzeniam, života. Poskytovanie ďalšej pomoci (liečby) sa tu stáva predlžovaním útrap a vedie k ďalším komplikáciám a tým poškodeniu pacienta a teda k rozporu s princípom „nepoškodíš“. Zastavenie liečby sa na druhej strane rovná porušeniu princípu „pomôž“ a približuje sa k problematike eutanázie.

Morálne a etické problémy

- Sú v oblasti chronickej dialyzačnej liečby a s ňou súvisiacej transplantácie obličiek veľmi výrazné, dosahujú hranice medzi životom a smrťou a sú svojím spôsobom špecifické.

Etické aspekty transplantácií

- Tx sa stala v druhej polovici minulého storočia liečebnou metódou, ktorá umožňuje funkčnú, rovnocennú náhradu života dôležitého orgánu, a to od ľudského darcu buď mŕtveho, alebo živého.
- Tx orgánov od mŕtveho darcu podstatne rozšírila naše možnosti, priniesla do popredia upresnenie kritérií mozgovej smrti a súčasne umožnila vylepšovanie operačných techník transplantácie.

Mozgová smrť

- Medzi klinické prejavy mozgovej smrti patria:
 - Hlboká kóma, bez reakcie na boletivé podnety, atónia svalstva,
 - Rozšírenie zreníc bez reakcie na osvetlenie,
 - Neprítomnosť spontánneho dýchania.
 - Treba doplniť – EEG vyšetrenie a arteriografiu mozgu, kde sa vyžaduje nulový EEG záznam pri maximálnom zosilnení po dobu 6 hodín a dôkaz zastavenia krvného prietoku mozgom angiograficky.

Etické problémy Tx obličiek

- Tx obličky poskytuje chorému fyzickú rehabilitáciu a možnosť zaradiť sa do normálneho života bez závislosti od prístroja – umelej obličky.
- Pri Tx obličky ide o prenos orgánu medzi dvoma jedincami. Obličky sú párový orgán a preto sa etické problémy rozdeľujú do dvoch skupín: problematika Tx obličky od živého darcu a od mŕtveho darcu.

„Živý darca“

- Daruje jeden človek vlastný orgán druhému, aby mu predĺžil život.
- Darovať obličku môže príbuzný darca (súrodeneec, otec, matka) alebo nepríbuzný darca.
- U príbuzného darcu sú výsledky transplantácie lepšie vzhľadom na imunologickú príbuznosť s príjemcom.

- Všeobecne sa uznáva, že človek má právo narušiť svoju fyzickú integritu, ak ide o záchranu druhého.
- Možný darca nesmie byť vystavený akémukoľvek nátlaku.
- Darca musí mať dostatok času, aby jeho rozhodnutie nebolo podmienené iba emocionálne, ale aj racionálne.

- Etickým problémom je vystavený nielen darca, ale aj lekár.
- Musí sa riadiť všeobecne prijatým kritériom „primum non nocere“ a zodpovedať otázku, či je etické „poškodiť“ jednu zdravú osobu, aby sa pomohlo druhej.
- Všeobecne sa odsudzuje komercializácia transplantácií – finančná náhrada za poskytnutie orgánu.

„Mŕtvy darca“

- Použitie tkanív a orgánov na transplantáciu od mŕtvych darcov nie je nová vec.
- Odber oboch obličiek od mŕtveho a Tx jednotlivých orgánov dvom príjemcom poskytuje pre lekárov morálnu satisfakciu v tom, že ak nie je možné zachrániť život jedného človeku, môže sa použitím jeho obličiek zachrániť život dvom iným ľuďom.

- V súčasnosti intenzívna terapia dovoľuje udržať krvný obeh a dýchanie aj po zániku všetkých mozgových funkcií.
- Kardinálnym problémom v každom prípade je uznanie mozgovej smrti ako smrti jedinca vzhľadom na to, že po stáročia sa za kritérium smrti považovalo trvalé zastavenie srdcovej činnosti a dýchania.

- Rozhodnutie o mozgovej spadá do medicínskej oblasti – sú vypracované medicínsko-právne kritéria na diagnostiku mozgovej smrti a na odber orgánov z tiel mŕtvych.
- Primárnym poslaním lekára je záchrana života pacienta – možného darcu.
- Ak to nie je možné, rozhodnutie o mozgovej smrti je vecou viacerých lekárov bez účasti člena transplantačného tímu a ošetrojúceho lekára možného príjemcu.
- Lekári, ktorí diagnostikujú mozgovú smrť, nesmú byť zainteresovaní na priebehu Tx.

- Naša právna úprava súhlas príbuzných nevyžaduje, ťažko chorý pacient môže však vyhlásiť, že v prípade smrti nesúhlasí s odberom vlastných orgánov. Táto zásada sa dodržiava.
- Ďalší okruh problémov tvoria etické problémy pri výbere kandidáta na Tx obličky.
- Prednosť má príjemca, ktorý sa svojím imunologickým systémom najviac približuje k príslušnému darcovi.
- Nie je etické pri výbere príjemcu brať do úvahy iné kritéria ako medicínske.

Etický kódex sestry

- Vyjadruje základné ciele a hodnoty ošetrovateľského povolania.
- Informuje sestry aj spoločnosť o profesionálnych očakávaniach a požiadavkách, ktoré zodpovedajú etickým normám ošetrovateľského povolania.
- Sestry majú 4 základné povinnosti:
 - podporovať zdravie
 - predchádzať chorobám
 - obnovovať a udržiavať zdravie
 - zmierňovať utrpenie

- Pri svojom rozhodovaní o poskytovaní oš. starostlivosti zvažujú sestry dôsledky pre pacienta, rodinu a všeobecné princípy, z ktorých vyplývajú **etické princípy ošetrovateľstva** (*úcta a rešpekt k ľudskému životu, autonómia, konanie dobra, vyhýbanie sa spôsobeniu škody, zachovávanie mlčanlivosti, pravdovravnosť, spoľahlivosť a spravodlivosť v konaní voči ľuďom*).

Etický kódex sestry

1. Sestra si váži ľudský život, ľudské práva a dôstojnosť človeka, akceptuje klienta a poskytuje mu ošetrovateľskú starostlivosť bez ohľadu na pohlavie, etnickú skupinu, rasu, náboženstvo, kultúru, sexuálnu orientáciu, sociálne postavenie a politické presvedčenie.
2. Sestra ochraňuje klientovo právo na súkromie tak, že chráni informácie dôverného charakteru. Zbavená mlčanlivosť môže byť vtedy, ak pacient k tomu vysloví súhlas alebo to zákon ustanovuje.

3. Sestra koná tak, aby chránila klienta v prípadoch, keď je zdravotnícka starostlivosť a bezpečnosť klienta ohrozená nekompetentným, neetickým, nezákonným konaním niektorého člena zdravotníckeho tímu alebo inej osoby.
4. Sestra je zodpovedná za vlastné ošetrovateľské rozhodnutia a výkony.

5. Sestra je povinná sústavne si prehĺbovať svoje teoretické vedomosti a praktické zručnosti, udržiavať si profesionálny výkon povolania v súlade s aktuálnymi vedeckými poznatkami v ošetrovateľstve.
6. Sestra je zodpovedná za profesionálnu kvalitu ošetrovateľskej starostlivosti.

7. Sestra pri preberaní zodpovednosti za úlohy, ktorými bola poverená zdravotníckymi pracovníkmi, je oprávnená ich prijať len vtedy, že je spôsobilá na ich výkon z hľadiska svojho vzdelania, vedomostí, schopností a rozsahu skúsenosti. Rovnako musí postupovať pri delegovaní ošetrovateľských úkonov na iné osoby.

8. Sestra sa zúčastňuje na činnostiach, ktoré prispievajú k rozvoju teoretickej základne ošetrovateľstva, ako aj na aplikácií vedeckých poznatkov do ošetrovateľskej starostlivosti.
9. Sestra sa podieľa na profesionálnom úsilí o dosiahnutie a udržanie takých pracovných podmienok, ktoré vyústia do vysokej kvality ošetrovateľskej starostlivosti.

10. Sestra sa podieľa na výchove verejnosti k zdravému spôsobu života, podpore a udržiavaní zdravia a na ochrane verejnosti pred nesprávnymi informáciami.

11. Sestra spolupracuje so zdravotníckymi pracovníkmi a s inými pracovníkmi v zdravotníctve, s orgánmi štátnej správy a orgánmi územnej samosprávy a s občianskou verejnosťou pri rozvoji a zjednocovaní úsila spoločnosti a uspokojovanie zdravotných potrieb obyvateľstva.

Nerob druhým to, čo nechceš, aby robili tebe.
Konaj vždy tak, aby si sa nemusel hanbiť.

- Ďakujem za pozornosť.